

Хальмг таньгъчин малин хотин көрнэг ясруллгъна хаалгъ

1. Газрин идг ясруллгън

Хальмг таньгъчин оли эдл-ах ус джил ирвэс нэри нооста хобдин тоогъинь бегнэ, киргъдж авт ноос икафлэд, энүнд гарде гару багърулна.

Малин тохм ясулаад, хобдинг увлэр хургълуллгънд тэвснлэ зерглүлэд, малин хотин көрнэг ясруллгън иир ик чширтэ керг болджана. Чиг тату болгън, газрин идг шатадг зуна хадуи салки, үвлин халгъан, зэрмдэн икэр унси цаси Хальмг теегт газр идг олзлгъиг уурулад чиги оркна. Тинм болдг учрар кезэд чиги шүрүн, концентрирован хотин көрнөгтэ бээх кергтэ болна.

Хальмг таньгъчид малин хотин гол булгън — эврэн ургъдг хадлгън, зэрм хувноь бвс кехэр эс гихлэ кёкэр мал идүлхэр тэрдг намрин хар тэрэн, лакад суданк, эрлин-шиншэ тэргън болдж гарчана. Сүл джилмүдлэ 200 мингъ шаху гектар эмнэг газринг буудан культур тэргънд олзлснас көлтэ, малин концентрирован боли шимтэ хотар тетклгън збвэр ясрв.

Увд халгъан болдг, икэр цаси ордг боли нань чиги учрар, Хальмг таньгъчин Харгазрин идгт үвлин ут-туршарт малин газр идгт бэрэд бээдг болджахш. Тинм болдг учрар, нээдир хобдин толгъа болгънд увд гурви центнерэс тату биш бвс, бас тедү силос, нег центнер концентрат хадгълхми.

Малин хотин көрнэг ясруллгън нургъдг ним керг-үүл-дврмүдэр күүцэгдх збвтэ:

1. Увд болв чиги, зунд болв чиги эврэн ургъдг идгиг чикэр олзлдж, ургъчинь икдүлх.

2. Эврэн ургъдг хадлгъна ургъд икдүлх деерэн цаглань боли күүцн хаддж авлгън.

3. Нег джилэ боли оли джилэ тэрмр бвс, шимтэ хот боли буудан хот кех культур тэргънэ хаалгъар малин хот гаргългъиг цуг эв-аргъарнь икдүллгън.

Малин идг боли хадлгъна газр чикэр олзллгън — эдл-ахуи бээх эврэн ургъдг бвстэ газринг меддж авлгъар кегдх збвтэ. Энүнд збвэр ик нёкцл болхнь колхозмудин боли совхозмудин икикдн бээх, малин идг ургъдг газрин ургъмлинг тодрхагъар бичси деерэн, теднэ ургъчин тускар кирцэн-зангъинь бичси газрин боли геоботаническ карт болджана.

Хальмг таньгъчин газрин идгиг, теднэ ургъмлин кирцэгъяр, хаврин, зуна, намрин, үвлин идгэр хувадж болхми.

Хаврин-зуна идгн нургъдг шимтэ, бүртэ зусн-зүул бвстэ газр болдж гарчана, намрин-үвтин идг болхла буурлдата, аавин-улата боли худжрта идгтэ, түрүи кинтнэ, намрин хурин хбзи хөл таасдг идг бвстэ газр болдж гарчана.

Сэн тааста зуна идгиг чикэр олзлхд, зуна цагла усн ховр боллгън, эс гихлэ усн тас уга боллгън саалтг болна. Улгүрн, Яшкульск района „Гашунский“ боли „Лиманный“ совхозмудар зунар хобдэн нургъдг кошар шидр, увд хбд

хэрүлнэ, бээрнд хэрүлдж, юнггад гихлэ, энүнд хууд бээнэ. Зуна идгин газрт хобдг услвр бурдэлгън энүнд немүд хууд малтлгъар, ус зогсадж болх газрт, ус бэрдг зогсалгъар, эврэн кесн бассейн-резервуар тавад, шинлнэ булгудас ус зббдж келгъэр теткдх збвтэ.

Малин хотин үнтэ ургъмл жигняк, типчак, нэри көлт, аавин-улан боли тедү мет бвсч бээх идгин ургъд икдүлхин тблэ, идгин эргц орлуулх кергтэ. Эн үгин утхн идгин зэрм хува нег джилэр „амрлгъ“ бг-лгън болджана, талданар келхлэ, эн участкиг дөрвн-тави джилин эргцд нег джилд, ургъси бвснэ экн күүц болад, тер участкдан экн болдж унтл, малин идгэс гаргъх кергтэ.

Эврэн ургъдг бвснэ экнэ көрнөгиг күүц олзлхин тблэ „амрлгънд“ үлдэсн боли нань чиги газрин бвснэ экн ургъа бийэсн август-сентябрь сарла цокдж унгъагъад, хобдинь борона йовулдж дарад, катокар тегшлх кергтэ. Газрт усн бвснэ экн далдлхин тблэ, трактор, бвснэ эк цокдж унгъах мотвил, борона боли катокс негдүлсн агрегат орлуулх кергтэ гндж селвг бгднэ. Хбд боли ямад бсглгънэ Цугсоюзин научн-исследовательск институтин ах көдлэч ур Басовин дамшлгъар, тинм эв-аргъар ясрулдсн газрин ургъчинь ик боли бвснэс усн экнэ амлгън, эс ясрулдсн газрар болхнь, оли холван ик болна.

Малин идгэс зуна „амрлгънд“ идгин эрглгънэ дигэр гарсн участксар зуг кинтн цагла — январь сарас авн цаси хээлтл, үвлэр хбд хэрүлдж болхми. Шин ургъджах ургъмлин түрүн джилдн хорлт күргшгон тблэд, зунар мал хэрүллгъиг „амрсна“ хббтк джилин август-сентябрь сарас авн эклхми.

Икэр идгдэд, ургъсн бвснэ хуврси „амрлгънд“ гарсн газринг ясрулхин тблэ, зокал метэр, нег джилэ ургъмл — теегин денскр, шарлдж, клоповник боли нань чиги бвс тэрх кергтэ. Газр ясруллгъиг намрт эс-гихлэ хаврт дисктэ сеялкар көвкр газрт оли джилэ тэрмр бвснэ-житнякин, типчакин, донникин, люцернэ, аавин-улана боли нань чиги бвснэ экн гектар болгънд тавн-долан килограмм хайдгар тэрх кергтэ. Злак (типчак, житняк) тэрхд сэн гисн болзгън — сентябрь-октябрь, аавин-уланг увд тэрхд — ноябрь тааста болджана. Бобов ургъмлинг август сарла эс-гихлэ хаврар эрт тэрдг болхми.

Ус бэрдг болх, малин идгин газрт цасна боли хурин усиг гүүдг газрарнь шавр овалад, эс-гихлэ бички боолгуд кегъад, бэрх кергтэ, индг бэрси усн идгин газрин бвснэ ургъд иккцл болх.

Б. ВАРВАРИН,

ВНИИОК-н ах научн көдлэч, селәнэ эдл-ахун научн кандидат.